

Denis Maraž¹

Analiza vladne racionalnosti v javnih politikah za obvladovanje epidemije covid-19

POVZETEK: V času epidemije covid-19 je vlada Republike Slovenije z namero po zaščiti javnega zdravja in življenja ljudi uvajala ukrepe, ki so posegali v ustavno zaščitene demokratične pravice do svobode izražanja mnenja ter mirnega zbiranja ljudi. Politična komunikacija vlade je v stanju sesutja dotedanjega normalnega življenja omogočila homogenizacijo nove realnosti, obenem pa je nastopala v funkciji legitimacije načina upravljanja epidemije. V pričujočem prispevku naslavljam vprašanje politične racionalnosti vladnih politik v času epidemije covid-19 prek analize novinarskih konferenc, ki so bile v omenjenem obdobju uradni komunikacijski kanal vlade. V premišljanje političnega odgovora na zdravstveno krizo vstopamo skozi vprašanje problematizacije pojava novega virusa SARS-CoV-2 in epidemije bolezni covid-19, oziroma načina, na katerega je bil pojav formuliran kot družbenopolitični problem, pri čemer nas zanimajo učinki, ki jih je ta problematizacija imela na družbo in posameznika. Pri interpretaciji vladne argumentacije ukrepov se opremo na koncept politične racionalnosti, ki je omogočala in obenem legitimirala vladno delovanje.

Ključne besede: epidemija covid-19, problematizacija, politična racionalnost, oblast, Foucault

Analysis of Government Rationality in Public Policies for Managing the Covid-19 Epidemic

ABSTRACT: During the Covid-19 epidemic, the government of the Republic of Slovenia, aiming to protect public health and save lives, implemented measures that infringed upon constitutionally protected democratic rights, such as the freedom of expression and the right to peaceful assembly. The government's political communication, amid the disruption of normal life, facilitated the homogenization of a new reality while simultaneously serving to legitimize the management of the epidemic. In this paper I address the question of political rationality in government policies during the Covid-19 epidemic through an analysis of press conferences, the official communication channel of the government during this period. We approach the rethinking of the political response to the health crisis by examining how the emergence of the new SARS-CoV-2 virus and the covid-19 epidemic were prob-

¹ Denis Maraž je asistent na Inštitut za družboslovne študije, ZRS Koper in doktorski kandidat na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-mail: denis.maraz@zrs-kp.si

lematized, or rather, the way in which this phenomenon was framed as a socio-political problem. In this context, we are interested in the effects that this problematization had on both society and the individual. In interpreting the government's reasoning behind the measures, we draw on the concept of political rationality, which both enabled and simultaneously legitimized the government's conduct.

Keywords: Covid-19 epidemic, problematization, political rationality, power, Foucault

Uvod²

Kaj smo danes, kaj je naša sedanost? In kakšna je v tem vloga nas kot (ne)mislečih subjektov? (Foucault 1990, 87) Vprašanja, ki si jih moramo postaviti vsakič znova, da bi reflektirali vsakokratne sedanosti, ki jih naseljujemo. In ki nas naseljujejo. V času nastanka tega članka mineva pet let od pojava prvega vala epidemije covid-19 v Republiki Sloveniji. Že od konca leta 2019 so se v medijih pojavljale informacije o nenavadnih bolezenskih stanjih, v februarju in marcu 2020 pa je postalo jasno, da smo priča pojavu novega in do tedaj neznanega virusa, ki se zelo hitro širi med prebivalstvom. Države so bile primorane reagirati v relativno kratkem času. Osnovno izhodišče ukrepov v obdobju nadaljnjih dveh let je bilo preprečevanje širjenja koronavirusa SARS-CoV-2 med prebivalstvom v odnosu do zaščite zdravja in življenja ljudi, zmogljivosti zdravstvenega sistema in ohranjanja gospodarske dejavnosti. Zdravstvena kriza je skozi ukrepe omejevanja javnega življenja postala širša družbena in gospodarska kriza.

Preplet vseh treh kriz je ustvaril pogoje, znotraj katerih je vlada v času pojava koronavirusa delovala in na podlagi katerih je legitimirala svoje delovanje. S člankom vstopamo v premišljanje dogajanja izpred petih let z namenom, da bi dobili vpogled v vladno racionalnost oz. notranjo logiko diskurza vladnih politik, ki je uokvirjala delovanje vlade in sprejemanje ukrepov. Odgovor slovenske vlade na epidemijo covid-19 lahko razumemo kot diskurzivno konstrukcijo, ki je akterje in družbo oskrbela z neke vrste temeljnim kognitivnim mapiranjem (Jameson 1991, 44). Konfrontacija s koronavirusom je ustvarila novo realnost, v kateri je vlada na podlagi politične racionalnosti redefinirala družbene odnose. Redefinicija je spodbudila in potrebovala oblikovanje novih protokolov delovanja, ki so segali od mikro do

² Članek je nastal v okviru projekta Svoboda mnenja in izražanja skozi naracije izrednega stanja: antropološka študija slovenske (anti)demokratske zavesti v času epidemije Covid-19 (J6-3128), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

makro ravni družbenega ustroja. V pričujoči analizi se tako ne ukvarjamo z vprašanjem pojava novega koronavirusa ali preizpraševanjem učinkovitosti ukrepov kot takih, temveč z logiko delovanja v pogojih izrednih razmer, ki v tem pogledu omogočajo vpogled v konstitucijo družbe in načine, kako smo vladani znotraj določenega družbenopolitičnega konteksta.

Če se lahko strinjamo s tezo, da je šlo pri epidemiji covid-19 za bolezen, na katero nihče ni bil zares pripravljen, pa je bila problematizacija koronavirusa in bolezni, ki jo povzroča, vse prej kot enoznačna. Kako je bil torej covid-19 na ravni vladnih ukrepov in politik problematiziran, ali drugače, kako je bil kot problem uokvirjen? V članku me zanima politični odgovor na krizo oziroma natančneje, politična racionalnost, ki ta odgovor osmišlja. Skozi način uokvirjanja problema epidemije covid-19 na ravni javnih politik ter argumentacijo vlade in oblikovanja ukrepov želim pridobiti uvid v to, kako smo bili vladani kot politični subjekti v pogojih izrednega stanja. Z razmislekom prihajamo v stik z debato o načinih ukrepanja oblasti in prihodnosti skupnosti, ki se je začela odvijati že kmalu po začetku epidemije³ in ki je v odvijanju političnega odgovora na pojav koronavirusa videla nevarnost za še eno izmed epizod t. i. permanentne krize in stanja izrednih razmer.

Pričujoča analiza sloni na pristopu analize javnih politik »kaj naj bi bil reprezentirani problem« (angl. *what is the problem represented to be*), ki ga je razvila Carol L. Bacchi (2009). Utemeljen je na konceptu problematizacije, ki predstavlja proces, pri katerem se sprašujemo, »kako in zakaj so določene stvari (ravnanja, pojavi, procesi) postali problem« (Foucault 2009, 153–154) in obenem rezultat tega procesa. Pri tem lahko s Foucaultovimi besedami rečemo, da je možno podati analizo specifične problematizacije kot zgodovino nekega odgovora – originalnega, specifičnega singularnega odgovora misli – na določeno situacijo (ibid., 154).

Vprašanje politične racionalnosti vladnih politik in problematizacijo koronavirusa covid-19 naslavljam skozi analizo 50 novinarskih konferenc iz obdobja med marcem 2020 in marcem 2021, ki so tedaj predstavljale

3 Prispevki so objavljeni na spletni strani Coronavirus and Philosophers: A Tribune. Nekateri izmed njih so bili pozneje objavljeni v zborniku *Coronavirus, Psychoanalysis and Philosophy: Conversation on Pandemics, Politics and Society* (Castrillon in Marchevsky 2021).

uraden komunikacijskih kanal med vlado in javnostjo. Na njih je vlada predstavljala sprejete vladne politike in specifične ukrepe, sporočala spreminjanje ali ohranjanje obstoječih odlokov, javnost obveščala o poteku epidemije in komunicirala z novinarji. Tam so poleg uradnega govorca vlade nastopali strokovnjaki medicinske, naravoslovne in družboslovne stroke. Kot take nam novinarske konference ponujajo vpogled v argumentacijo ukrepov, s čimer odstirajo politično racionalnost delovanja vlade.

V prvem delu prispevka se posvetimo problematizaciji, ki predstavlja temeljni konceptualno-analitični okvir, v katerega je ugnezdena analiza v drugem delu prispevka. Tu se opremo na koncept politične racionalnosti, ki jo lahko razumemo kot specifičen način mišljenja, na katerem je utemeljeno vladno ravnanje in obenem polje delovanja, znotraj katerega je to ravnanje mogoče. Kot taka nam omogoča uvid v vzorce problematizacij ter s tem v stile vladanja. Vpogled v fragmente politične racionalnosti kaže, da ta posega v razmerje med političnim in politiko⁴ kot mestom, kjer se producirajo in reproducirajo strukturna razmerja, ali drugače, kjer družba vsakič znova šele postajamo.

Problem in problematizacija v kontekstu analize (javnih) politik

Pri analizi javnih politik lahko uporabimo različne pristope, pri čemer sta osredotočenost na družbene probleme, ki jih te naslavljajo, in vprašanje, kako so ti v politikah predpostavljeni, ključnega pomena. Carol Lee Bacchi (2009) v tem pogledu ponuja nadvse uporaben analitični okvir – »kaj naj bi bil reprezentirani problem« (angl. *what is the problem represented to be*, v nadaljevanju WPR) – saj pravi, da javne politike skupaj z ukrepi ne opredeljujejo zgolj načinov, na katere se spoprijemamo z določenimi družbenimi problemi, ampak obenem tudi formulirajo problem in mu dajejo normativni značaj. Z analizo ukrepov in mehanizmov, ki so predlagani kot odziv in rešitev določenih problemov, kot pravi Bacchi (2009, x), lahko pojasnimo politično razumevanje družbenega problema samega. Še več, vsebina

⁴ Politično (*the political*) tu razumemo kot odprto polje, na katerega deluje politika (politics), ki v »formi institucij in tehnologij vladanja, taktik, strategij in razmerji moči, povezanimi s posredovanjem v konfliktih [...] vzpostavlja družbo« (Swyngedouw 2019, 40–42).

ukrepov in smer reševanja nekega problema daje vpogled tako v racionalnost političnega delovanja in implicitne predpostavke, na katerih slonijo vladne politike, kot tudi v spremembe, h katerim stremijo, ter odsotnosti, tišine, manjkajoče aspekte, in ne nazadnje, učinke, ki jih proizvaja neko specifično razumevanje družbenega problema (Bacchi 2009, 2–24).

Pristop WPR je utemeljen na konceptu problematizacije, ki v najosnovnejšem razumevanju pomeni preizpraševanje tega, kako nekaj postane problem (Bacchi 2009, 12). Skozi različne teoretske prakse je koncept dobil različne pomene, na splošno pa se uporablja bodisi kot glagol, torej *problematizirati*, ki opisuje, kako ljudje ali vlade poskušajo zapopasti problem, torej kot formo kritične analize ter formiranje nečesa kot problem, bodisi kot samostalniik, torej problematizacija/e, ki se nanaša na rezultat procesa problematizacije (Bacchi 2015, 2).

Ko se na ravni javnih politik sprašujemo o tem, kako je nekaj postalo problem, ne govorimo o »problemih« kot težavah v smislu nečesa, s čimer se je težko spopasti, kot v primeru »problematičnega otroka«, niti o izzivu, ki ga moramo »rešiti«, kot v primeru pristopa k »reševanju problemov« (Bacchi 2009, 10), temveč se ukvarjamo s situacijo, težavo ali latentnim družbenim konfliktom, ki je s strani vlade ali državnega aparata definiran kot problem. Navedena primera ilustrirata miselno tradicijo, znotraj katere so problemi razumljeni negativno, kot odklon od zastavljene poti, ki nas ovira pri doseganju cilja. Samo premišljanje določene situacije kot problema postane v tej miselni liniji tehnokratsko, instrument za doseganje cilja; usmerjeno k ohranjanju obstoječega stanja in ne h kritičnemu preizpraševanju konteksta pojava problema.

Po drugi strani lahko »probleme« razumemo pozitivno, kot aktivne matrice mišljenja. Nasproti tehnokratski koncepciji mišljenja Maniglier (2019, 2), sledeč Deleuzu, postavi estetsko koncepcijo, po kateri misliti pomeni ustvarjati (in ne opisovati). V tem pomenskem polju mišljenje ni vezano na iskanje resnice, temveč postane problematiziranje – preizpraševanje tega, kar nam je dalo misliti oziroma kar smo skonstruirali kot problem. Za Foucaulta je problematizacija ključni element v zgodovini misli (*history of thought*). Raziskovanje misli pomeni preizpraševanje splošne forme misli, v kateri koreninijo potencialno različni in nasprotujoči si odgovori na težavnosti (*difficulties*) in ovire prakse, bodisi tiste, ki se nanaša na (reguliranje)

mentalnih bolezni, bodisi kaznovanje ali seksualno etiko. Preizpraševanje problematizacije, v kateri koreninijo raznovrstne rešitve, nam omogoča, da odkrijemo, kaj je omogočilo transformacijo določenih težavnosti in ovir prakse v splošen problem, za katerega so predlagane različne rešitve. Problematicizacija odgovarja na te težavnosti tako, da, v povezavi z njimi, razvije pogoje, znotraj katerih so lahko podani možni odgovori; definira elemente, ki bodo konstituirali to, na kar bodo odgovarjale različne rešitve. Ta transformacija skupine ovir in težavnosti v formo problema, na katerega bodo raznovrstne rešitve nameravale proizvesti odgovor, je tisto, kar konstituira točko problematizacije in specifično delo misli (Foucault 1997, 118).

V kontekstu analize javnih politik se razumevanje problema nanaša na predpostavljeno spremembo, ki je implicirana v specifičnem predlogu javne politike, ali drugače, »pozornost je usmerjena na načine, znotraj katerih ima partikularna reprezentacija problema⁵ središčno vlogo v tem, kako smo vladani« (Bacchi 2009, 10–11). Pri tem so javne politike kot orodje vladanja oblikovane v razmerju do tega, kar je definirano kot problem, ta pa je po drugi strani definiran tako, da ga znotraj obstoječega sistema lahko rešujemo (Hajer 2020, 26). Z drugimi besedami, specifična družbena situacija je skozi proces problematizacije skonstruirana⁶ kot problem. Kolikor problematizacije – in reprezentacije problema, ki jih vsebujejo – reducirajo kompleksnost, jih lahko opišemo kot procese uokvirjanja (Entman v Bacchi 2009, 12).

Bacchi javne politike premišlja kot produkte kulture, nastale v specifikah zgodovinskega razvoja in pod vplivom tako nacionalnega kot nadnacionalnega konteksta. Ob tem je v samem vprašanju, kako se vladanje udejanja, implicirano vprašanje ohranjanja reda ter tega, kako znotraj tega reda živi-

5 Reprezentacije ne imitirajo realnosti, temveč so prakse, skozi katere stvari privzamejo pomen in vrednost. Problemska reprezentacija je torej način, na katerega je določen problem javne politike konstituiran v realnem (Bacchi 2009, 35). Še korak naprej, če problemi producirajo realno, potem lahko rečemo, da je realno sproducirano skozi prakso problematizacije, ki pa je, kolikor bi lahko bilo drugačno, vedno že politično (Bacchi 2020).

6 S tem ne želimo reči, da problem ne obstaja kot tak, temveč da je njegov obstoj diskurzivno konstruiran v procesu oblikovanja javnih politik. Ne gre za zanikanje realnosti pojava, temveč za preizpraševanje, kako in zakaj so bile zelo različne stvari zbrane skupaj, označene, analizirane in obravnavane, kot na primer »duševna bolezen«. Med stvarjo, ki je problematizirana, in procesom problematizacije, obstaja odnos; problematizacija je »odgovor« na konkretno situacijo, ki je resnična (Foucault 1985, 115). Rečeno drugače, z analizo problematiziramo ravno ta odnos problematizacije.

mo in kako s pravili shajamo, kar nas pelje onstran prava in zakonodaje k splošnemu razumevanja upravljanja družbe (Bacchi 2009, 9). Za njen pristop je zato »bistveno globoko premisliti domneve in predpostavke, ki ležijo na ozadju izbranih politik in jih oblikujejo«, ob tem pa je »bistveno tudi premisliti implikacije, ki izhajajo iz teh predpostavk ter kako je prišlo do partikularnih oblik vladavine« (ibid., 15).

Pristop WPR k analizi javnih politik ponuja foucaultovsko⁷ navdahnjeno analizo problematizacije, ki se poleg že omenjenega fokusa na domneve in predpostavke ter iz teh izhajajoče implikacije ukvarja tudi z uveljavljenimi in nepreizprašanimi načini mišljenja, na katerih so sprejete prakse utemeljene (Bacchi 2015, 2–3). Za to perspektivo je značilna osredotočenost na problematizacije kot produkte vladnih praks (ibid.), pri čemer je z vidika vloge subjekta (oblikovalci javnih politik, državljani, raziskovalci) analitični fokus na konceptualnih predpostavkah identificiranih vladnih problematizacij in ne na družbenih akterjih samih (ibid., 5). Čeprav sistem ne obstaja brez ljudi, ki ga (re)producirajo in vzdržujejo, pa moramo za razumevanje problema kot produkta misli pozornost usmeriti na prakse, skozi katere se (re)producirajo in vzdržujejo tako subjektne pozicije kot tudi sam sistem. Foucault tu identificira »praktične tekste«, kot so regulacije in dekreti, kot ključna mesta, kjer so vladni subjekti in objekti (re)producirani (Foucault v Bacchi 2015, 4). Kolikor so problematizacije globoko ukoreninjeni načini mišljenja (konceptualne sheme), je znotraj te analitične tradicije fokus na proučevanju tega, kako so bile težave problematizirane skozi vladne prakse, da bi pozornost usmerili na vrzeli in tišine ter načine, kako so tako »subjekti«, »objekti« kot tudi »problemi« konstituirani znotraj tega procesa (ibid., 5–6).

S preizpraševanjem tega, »kaj naj bi reprezentirani problem bil«, vsotopamo na raven mišljenja, episteme družbe v določenem obdobju, ki mišljenje kot tako sploh omogoča. Pri tem se ne ukvarjamo z intencionalnostjo per se, torej namenom, ki ga izreka ta ali oni politik skozi govor, zapis ali ukrep, temveč s konceptualnimi premisami, ki delujejo v oza-

⁷ Bacchi (2015) v članku *The turn to problematization* koncizno razdela razlike med foucaultovsko ter interpretivistično miselno linijo znotraj post-strukturalistične analize javnih politik.

dju ali znotraj reprezentacij problema⁸ (Bacchi 2009, 19). V analizi problematizacije, ki je rezultirala v javnih politikah za preprečevanje širjenja koronavirusa covid-19, želimo dobiti vpogled v prakse mišljenja, ki legitimira in obenem omogoča vladno argumentacijo. V načinih mišljenja o problemu lahko najdemo vzorce ali stile problematizacije, ki jih teoretiki upravljske oblasti⁹ imenujejo vladne ali politične racionalnosti (Bacchi 2009, 6). Te racionalnosti odstopajo logiko partikularnega stila vladanja, ki nam pokaže, na kakšen način oblast v določenem obdobju interpretira svojo vlogo v razmerju do vladanih.

Metodologija

Vladno racionalnost smo analizirali skozi uradno komunikacijo vladnih ukrepov, ki je slonela na rednem, včasih tudi večkrat dnevnem, poročanju o stanju na področju širjenja virusa, poteku epidemije, sprejemanju in (ne)spreminjanju ukrepov. V analizo smo vključili novinarske konference v obdobju od marca 2020 do marca 2021. Znotraj tega smo se osredotočili na dve obdobji: prve štiri mesece od marca do junija 2020, ki ga uokvirja razglasitev in preklic trajanja epidemije, ter na obdobje šestih mesecev od oktobra do marca 2021. V obdobju 13 mesecev je potekalo skupno 193 konferenc, ki so v povprečju trajale 45 minut (najmanj 6 in največ 98 minut).

V izbranem obdobju desetih mesecev je potekalo 169 konferenc, izmed katerih smo v analizo vključili pet najdaljših za vsak izbrani mesec, skupaj 50. Drugi kriterij za izbiro je bila strokovna raznolikost govorcev in govork, ki so na novinarskih konferencah predstavljali ukrepe za preprečevanje širjenja koronavirusne bolezni covid-19 na različnih področjih, strokovne podlage za njihovo sprejemanje in spreminjanje ter učinke in posledice (ne)sprejetih ukrepov. Govorci so poleg predsednika vlade in ministrske ekipe vključevali še predstavnike in člane dveh strokovnih posvetovalnih skupin ter vladnega strateškega sveta,¹⁰ direktorja in

⁸ In v katere je ugnedeno tudi naše raziskovalno delo (Bacchi 2009, 19).

⁹ Čeprav se v slovenskem jeziku koncept *governmentalite* navadno prevaja kot vladnost, v prispevku uporabljamo izraz upravljska oblast. Pri tem se opiramo na razliko med vladanjem in upravljanjem, ki nastopi s pojavom »umetnosti vladanja«. Kot pravi Gornik (2016, 113–114), želi Foucault poudariti premik od vladanja na podlagi ukaza (*to reign*) k povsem drugi racionalnosti vladanja na podlagi upravljanja (*to govern*).

¹⁰ Strokovna posvetovalna skupina pri Vladi RS, Strokovna svetovalna skupina pri MZ, Vladni strateški svet.

ekipo Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) ter strokovnjake iz UKC Ljubljana in Maribor ter drugih slovenskih bolnišnic, predstavnike Generalne policijske uprave (GPU) ter sodelavce Zdravstvenega inšpektorata ter Inšpektorata za delo. Ob tem so na novinarskih konferencah sodelovali tudi drugi strokovnjaki s področja psihologije, šolstva, ekonomije in gospodarstva. Skupno je na konferencah, vključenih v študijo, sodelovalo 75 govorcev iz 37 institucij. Konference sta vodila uradni govorci vlade Jelko Kacin in njegova naslednica Maja Bratuša.

Kodiranje

V prvem koraku analize smo iz arhiva MMC RTV SLO pridobili dostopne transkripcije novinarskih konferenc, opravili manjkajoče transkripcije, jih vsebinsko pregledali in oblikovno uredili. V naslednjem koraku smo transkripte skozi več iteracij kodirali v programu NVivo. V prvem krogu kodiranja smo na osnovi konceptualnega okvira in analitičnega pristopa določili začasno kodirno shemo,¹¹ pri čemer smo se pri načrtovanju kodiranja in snovanju kod oprli na analitični pristop (WPR). Na osnovi šestih korakov analize v formi vprašanj smo oblikovali okvirno kodirno shemo, ki nam je omogočila identifikacijo temeljnih dihotomij/binarnosti (odgovorno/neodgovorno) ter ključnih konceptov (kapacitete, nevarnost, nujnost, preventiva, zdrav razum) in kategorij (npr. oboleli, preboleli, testirani, cepljeni) ter različnih strok (infektološka, epidemiološka, ekonomska), ki so vstopale v proces oblikovanja politik. Skozi ta kodirni okvir smo dobili vpogled v to, kaj je konstituiralo argumentacijo ukrepov vlade. Ker pa sam razvoj javnih politik ni potekal linearno, smo predlagali kode, s katerimi smo lahko identificirali dinamiko (ne)spreminjanja tega procesa (npr. podatki o številu okužb, razmerja med številom okuženih in ukrepi ali med številom hospitalizacij in ukrepi v veljavi; spreminjanje ukrepov, potek epidemije). Ob tem je kodirna shema vključevala še kode za ukrepe na posameznem področju (zdravstvo, šolstvo, gospodarstvo), pravni ter finančni okvir ter druge kode za kartiranje razumevanja problema.

Analiza podatkov: problemske reprezentacije v javnih politikah za preprečevanje širjenja covid-19

Analitični pristop WPR, ki ga sestavlja šest vprašanj, kaj naj bi bil reprezentirani problem v določeni javni politiki (1), kakšne so domneve in predpostavke, na katerih počivajo reprezentacije problema (2), kako je prišlo do reprezentacije problema (3), kaj je v tem ostalo neproblematiziranega (4), kako je problematizacija učinkovala na diskurz, subjekte in ne nazadnje na življenje (5) in kako je bila reprezentacija prezentirana, diseminirana in zagovarjana (6) (Bacchi 2009) –, s katerimi postopoma dekonstruiramo problematizacijo in dobimo vpogled v posamezne reprezentacije problema. V analizi smo se osredotočili na vprašanje, kako smo bili kot politični subjekti znotraj vladne racionalnosti vladani. V skladu s tem smo se oprli predvsem na prvo in deloma na peto vprašanje. V prvem koraku smo problematizacijo pojava novega virusa razplastili v problemske reprezentacije, kar nas pripelje do temeljne reprezentacije novega virusa kot problema stika med ljudmi. Dopolnjujeta jo problemski reprezentaciji kapacitet zdravstvenega sistema ter vzdrževanja gospodarske aktivnosti, ki temeljno reprezentacijo logično in vsebinsko dopolnjujeta.

Temeljna problemska reprezentacija zdravstvene krize je bila problem fizičnega stika med ljudmi, ki je predstavljal glavno mesto intervencije vladnih politik. Čeprav je šlo v osnovi za zdravstveni problem, je bil virus SARS-CoV-2 primarno obravnavan kot širši *družbeni* problem: kot primarno problem fizične bližine in medosebne interakcije ljudi. Upravljanje epidemije je tako terjalo proaktiven pristop prilagajanja na spremenljive zdravstvene, družbene in gospodarske okoliščine, kar je utemeljevalo in legitimiralo radikalen poseg v javno in zasebno življenje ljudi. Vlada je k problemu virusa pristopila z vidika časovne stiske, nujnosti ukrepov in *preventive*, v luči katerih je bilo (ne)uspešno upravljanja fizičnega stika vezano predvsem na posledice, ki bi jih to imelo za ohranjanje zmogljivosti zdravstvenega sistema na eni strani ter za omogočanje delovanja gospodarstva in omilitve potencialne gospodarske škode na drugi. Virus je v tem pogledu predstavljal eksistencialno grožnjo posamezniku in družbi kot celoti v zdravstveni, socialni in gospodarski perspektivi. Kot tak je terjal odziv države, da z ustreznimi ukrepi, ki delujejo na mikroravni družbenih odnosov, blaži učinke epidemije.

Omejevanje stika med ljudmi

Omejevanje stika med ljudmi je temeljna problemska reprezentacija, na kateri je bila osnovana argumentacija za radikalno prilagoditev družbenega delovanja novim razmeram. Ključno v tem okviru je bilo, »da se preprečijo tesni stiki med ljudmi, ki omogočajo prenos kapljične okužbe«, da so ob tem zagotovljeni tudi vsi pogoji, »da se je neposrednim stikom med osebami mogoče izogniti« (NK 2020ba) ter da so stiki, do katerih pride zaradi nujnosti delovanja družbe, varni – skladni s (samo)zaščitnimi ukrepi. Ne-varen stik med ljudmi je bil prepoznan kot rizičen dejavnik, ki slabša epidemiološko sliko in negativno učinkuje na celotno populacijo, zato ga je treba omejiti oziroma čim bolj regulirati.

Delovanje vlade v smeri tega cilja lahko umestimo v t. i. perspektivo družbenih dejavnikov zdravja, ki poudarja vpliv širših družbenih in ekonomskih pogojev na zdravje ljudi (Bacchi 2009, 129). Pri omejevanju stika je vlada izhajala iz okoliščin in vednosti o ekonomskem, javnem, in kulturnem življenju ljudi, pri čemer je bil stik reguliran tako v družbenem, časovnem kot tudi prostorskem in geografskem pogledu. V skladu s tem je vlada v različnih obdobjih uvajala bolj ali manj stroge ukrepe omejevanja gibanja in zbiranja, ki so vključevali omejevanje in prepovedi javnih prireditev in zbiranja ljudi na javnih površinah in v zasebnih prostorih, strogo reguliranje prehajanja občinskih in nacionalnih meja, zaprtje izobraževalnih in kulturnih javnih ustanov, omejevanje obratovanja gostinskih lokalov, zaprtje trgovinskih centrov in omejitve obiskovanja trgovin na določene ure za ranljive skupine prebivalstva, uvedbo karantene in izolacije za okužene, uvedbo epidemiološke ure oz. prepovedi gibanja med 21. in 6. uro, uvedbo dela od doma in podobno. Varni stiki so bili dovoljeni v kontekstih ohranjanja zdravja in življenja ljudi, zagotavljanja njihovih eksistencialnih potreb ter delovnih mest, ki niso omogočala dela od doma. Področja kritične infrastrukture so vključevala vzgojo in izobraževanje, socialno in zdravstveno varstva, policijo, poklicne gasilce, energetiko, komunalno, logistiko (NK 2020ab).

Poleg družbeno-preventivnega pristopa k omejevanju stika je vlada individualizirala odgovornost ljudi in poudarila njihovo vlogo pri preprečevanju širjenja koronavirusa. Z namenom zagotavljanja varnih stikov je vlada oblikovala nabor (samo)zaščitnih ukrepov – razkuževanje rok, uporabo

zaščitnih obraznih mask in ustrezno razdaljo pri medsebojnih stikih in komunikaciji (NK 2020ba; 2020bc) ter pozneje pogoj »prebolel-cepljen-testiran« (PCT), ki so ga z nekaterimi izjemami morali izpolnjevati vsi delavci in osebe, ki na kakršnikoli drugi podlagi opravljajo delo pri delodajalcu (Odlok o načinu izpolnjevanja pogoja prebolewnosti, cepljenja in testiranja za zajezitev širjenja okužb z virusom SARS-CoV-2, 5. člen) in ki je ljudem omogočal dostop do ključnih storitev (obisk bolnišnic in drugih zdravstvenih ustanov, prostorov javne in državne uprave, trgovin, kulturnih ustanov). Individualizacija odgovornosti pri regulaciji stika je ob tem slonela na konstantnem spodbujanju posameznikov k spoštovanju ukrepov, ki so razločevali odgovorno od neodgovornega ravnanja. Na ta način je na podlagi samo-regulacije ravnanja individualizirala odgovornost ljudi za lastno in javno zdravstveno situacijo. Učinek tega načina upravljanja z epidemijo je med drugim pomenil uvedbo ločnice med »dobrimi« državljani, ki so pripravljeni potrpeti zavoljo skupnega dobrega, ter »slabimi« državljani, ki so neubogljivi in sebično sledijo le lastnim interesom, ne pa tudi interesom skupnosti.

Spodbujanje k prevzemanju osebne odgovornosti in samoregulaciji ravnanja pri omejevanju stika sta na družbeni strani spremljala retorika pogojevanja ter praksa nadzorovanja in sankcioniranja (ne)spoštovanja ukrepov. Retorika pogojevanja je gradila na individualizaciji odgovornosti in družbenih učinkih neodgovornosti (NK 2020bd), ki se kažejo skozi povečanje števila pozitivnih testov, hospitalizacij in drugih kazalnikov poteka epidemije. Argumentacija nadzorovanja je izhajala iz potrebe po detajlnem poznavanju aktualne in dejanske situacije na ravni družbe:

[B]istveno je namreč, da ko nekdo, ki ga recimo danes testiramo in je pozitiven, da vemo, kje se je gibal v preteklih dneh, da vemo, s kom je bil v stiku, ker so med njimi potencialno novi bolniki, ki bodo potem čez nekaj dni ali čez teden okuženi. In bistveno je, če ti ljudje izvedo danes, da so bili v kontaktu in se vedejo drugače, kot bi se sicer, je to nekako pomemben prispevek k temu, da bi epidemijo zajezili. (NK 2020be)

Argumentacija sankcioniranja je na drugi strani slonela na pogojevanju strogosti ukrepov z odgovornostjo ljudi – »če [ljudje] ukrepov ne bodo sprejemali, bo vlada prisiljena v še strožje ukrepe« (NK 2020ad). Za izvajanje

je nadzora nad (ne)upoštevanjem ukrepov so bile v osnovi zadolženi področni inšpektorati (zdravstveni, delovni, tržni, infrastrukturni), s prvim interventnim zakonom pa je pooblastila za spremljanje državljanov dobila tudi policija (NK 2020ad). Nadzor je obsegal preverjanje spoštovanja karantenskih odločb, (samo)zaščitnih ukrepov – uporabe maske, ki je bila v določenih obdobjih in situacijah obvezna tudi na prostem, ohranjanja medosebne razdalje 1,5 m, omejitev števila ljudi v zaprtih prostorih (javnih in zasebnih), spoštovanje omejitev gibanja (prehajanje meja občine, regije, države) in zbiranja (po številu in glede na vrsto odnosa) ter upoštevanja t. i. epidemiološke ure; na področju gospodarstva, trgovinskih in obrtnih dejavnosti (število obiskovalcev glede na m² površine, uporaba zaščitne opreme) in v javnem prometu. Že ob prvi razglasitvi epidemije je vladna svetovalna skupina omenjala tudi možnost uporabe mobilne aplikacije, namenjene opozarjanju na rizične stike (NK 2020be).

Posebnost vladne racionalnosti pri upravljanju stika med ljudmi je bila zagotovo regulacija medosebnega stika do največjih potankosti in pokrivanja različnih situacij ter uvajanja izjem, ki veljajo pri tem. Vlada je dodatno oblikovala protokole preventivnega ravnanja, ki so denimo podrobno opredeljevali kriterije in izjeme za prehajanje meje občine, statistične regije ali države, v primeru omejitve zbiranja na javnih krajih in mestih ter v zasebnih prostorih pa so določali kriterije števila ljudi in naravo odnosa med njimi (npr. ali prihajajo iz istega gospodinjstva, ali delajo v istem podjetju). Na drugi strani so protokoli regulirali prilagoditve in organiziranost vseh družbenih podsistemov – zdravstva, vzgoje in izobraževanja, oskrbe starejših – ter na področju kulture, športa, gospodarstva (obrtništvo, trgovina, gostinstvo, turizem), kmetijstva, prometa in verskih aktivnosti. Ti protokoli so pod različnimi nazivi – prilagojena organizacija zdravstva, šolanja in oskrbe starejših, korona standardi na področju turizma – vključevali natančna navodila, ki so regulirala stike med ljudmi do najmanjše podrobnosti in določala vsakokratne izjeme v odnosih znotraj organizacije in navzven do zunanjih uporabnikov.

Koronavirus je bil v kontekstu epidemij problematiziran kot nekaj neznanega, kar je v nenehnem spreminjanju; na njegovo širjenje vpliva veliko dejavnikov in ga je težko predvideti. Regulacija osebnega stika je sledila dinamiki spreminjanja širjenja virusa skozi čas (primerjava kazalnikov na

dnevni in tedenski ravni), prostor (glede na kazalnike v posamezni regiji) in glede na pojavljanje novih različic koronavirusa. Vsakodnevno prilagajanje reguliranja omejevanja stika med ljudmi je slonelo na rednem spremljanju kazalnikov širjenja okužbe. Protokole preventivnega ravnanja je vlada sprejemala in spreminjala glede na priporočila, ki jih je oblikovala strokovna svetovalna skupina pri Ministrstvu za zdravje / pri vladi ter glede na smernice NIJZ in so sloneli na sklopu merljivih kazalnikov širjenja koronavirusa in poteka epidemije ter na razmerjih med njimi. Kazalniki so obsegali podatke o številu testiranj in številu pozitivnih testov, številu hospitalizacij in tistih, ki so potrebovali intenzivno nego, zasedenosti bolniških postelj, številu odpuščenih iz bolnišnic, umrlih, okuženih oskrbovancev v domovih za starejše ter pozneje številu cepljenih. Ob tem sta bila pomembna še podatka o 7- in 14-dnevni incidenci ter reprodukcijsko število (R). S postopnim spoznavanjem virusa in potekom epidemije se je spreminjala tudi vladna dinamika regulacije osebnega stika, ki jo je na eni strani pogojevalo razmerje do kapacitet zdravstvenega sistema in na drugi do sposobnosti gospodarstva, da deluje v danih pogojih. Na osnovi dnevnega beleženja zgornjih podatkov so strokovnjaki iz različnih institucij razvili več modelov¹² za napovedovanje razvoja epidemije, na podlagi katerih je strokovna skupina pri MZ ocenjevala učinkovitost ukrepov. Protokole za reguliranje ravnanja je od decembra 2020 uokvirjal načrt sproščanja, ki je skozi pet faz – črno, rdečo, oranžno, rumeno in zeleno – določal sproščanje v posamezni statistični regiji glede na ključna indikatorja števila okužb in števila hospitaliziranih.

Kapacitete zdravstvenega sistema

Druga problemska reprezentacija se nanaša na zmogljivosti zdravstvenega sistema, ki se je moral v novih pogojih organizirati tako, da je bil sposoben poskrbeti za veliko število obolelih, in obenem preprečevati širjenje koronavirusa. Osnovna predpostavka je bila, da bi v primeru, če bi koronavirus nekontrolirano spustili med prebivalstvo, to povzročilo preobremenitev oz. zlom zdravstvenega sistema. Posledično zaradi prenatrpanosti

12 Strokovnjaki so prihajali iz Instituta »Jožef Stefan«, Univerze na Primorskem, Inštituta za biomedicinsko informatiko Medicinske fakultete v Ljubljani, Fakultete za naravoslovje in matematiko UM ter Fakultete za pomorstvo in promet (NK 2020ba).

in izpada kadra ne bi mogli poskrbeti niti za vse obolele s koronavirusom niti za tiste, ki imajo druge, tudi povsem ozdravljive bolezni (NK 2020ad, 2020bd). Zmogljivosti zdravstvenega sistema so se tako nanašale neposredno na kapacitete prostora, kadrov ter zaščitne in bolnišnične opreme, posredno pa tudi na laboratorijske in karantenske kapacitete, torej zmogljivosti za pregledovanje vzorcev testiranj in prostore, ki omogočajo ločevanje obolelih za covid-19. Kapacitete prostora so vključevale zagotavljanje prostora kot posledice spremenjene organizacije zdravstvenega sistema ter zadostnega števila postelj. Zagotoviti je bilo treba prostore, v katere bo »možno namestiti dodatne postelje z vso opremo za kritično bolne ter tiste, ki so oboleli, a niso kritično bolni, bodo pa prenašalci virusa, vendar doma nimajo možnosti za izolacijo« (NK 2020ab). Sorodno z bolnišnicami je velik problem predstavljala zdravstvena oskrba v domovih za ostarele, ki so zelo kmalu po izbruhu epidemije postali žarišča širjenja koronavirusa. V širšem okviru so kadrovske kapacitete vključevale zdravstvene delavce/ medicinsko osebje javnega in zasebnega zdravstva, administrativno podporo, ob tem pa so bile vezane tudi na vidik izobraževanja/usposabljanja kadrov za uporabo opreme. Tu so kapacitete vključevale predvsem zagotavljanje zadostnega števila respiratorjev ter druge zaščitne opreme.

Zmogljivost gospodarstva za delovanje v izrednih razmerah in socialna varnost

V tretji problemski reprezentaciji se prepletata dimenzija finančne pomoči gospodarstvu in področje socialne varnosti. Ta je strukturno povezana z zdravstvenimi politikami. Zdravje populacije, ki ga tu razumemo v optiki družbene paradigme zdravja in vključuje tudi mir, zatočišče, izobraževanje, prehrano, dohodek ter stabilni ekosistem, trajnostne vire, družbeno pravičnost in enakost, je namreč temelj za državno ohranjanje reda in ekonomske varnosti. V kontekstu sprejemanja formalnih načel tržnega gospodarstva so družbeni vidiki zdravja ključni element socialne varnosti, saj država s tem zagotavlja kvalitetno delovno silo (Bacchi 2009, 129). Rezultat tega je nenehno spremljanje in reguliranje področij gospodarstva in socialne varnosti na osnovi predpostavke, da je država odgovorna za gospodarsko aktivnost in razvoj ter blaginjo ljudi, ki potrebujejo nenehno uravnavanje in prilagajanje družbenih sil in procesov. V ospredju je bilo

vzdrževanje gospodarske aktivnosti in ohranjanje delovnih mest ter lajšanje negativnih posledic ukrepov za preprečevanje širjenja virusa. Zmanjševanje gospodarske aktivnosti je že zelo zgodaj povzročila verižna reakcija držav, ki so se večinoma opirale na zaprtje meja (znotraj EU) ali radikalne ukrepe zaprtja države, t. i. *lock-down*. V relativno kratkem času je posvetovalna skupina oblikovala nabor »okrog 2 milijardi evrov težkih ukrepov za pomoč podjetjem in prebivalstvu [pri čemer je šlo] verjetno za največji gospodarski intervencionizem v zgodovini slovenske države« (NK 2020aa).

Ukrepi na področju gospodarstva so bili osredotočeni na pomoč podjetjem, da ohranijo delovna mesta (NK 2020ab). V sklopu pomoči, namenjene razbremenitvi podjetij in ohranjanju delovnih mest, sta bila ključna ukrepa čakanja na delo in ukrep subvencioniranja delovnega časa. Vlada je na državni proračun prenesla kritje prispevkov za socialno varnost zaposlenih, ki so na čakanju, delno ali v celoti nadomestilo za brezposelnost; nadomestila za bolniške odsotnosti, ki jih je kril ZZZS. Samozaposleni, verski uslužbenci, družbeniki in kmeti so bili oproščeni plačila prispevkov, ob tem pa so bili upravičeni tudi do mesečnega temeljnega dohodka v višini 70 % minimalne plače. Sklop pomoči je vključeval še nagrajevanje zaposlenih, ki je lahko obsegalo med 100 do 200 % dodatka na osnovno plačo (NK 2020aa). Za upokojene z nizkimi prihodki je vlada oblikovala solidarnostni dodatek, vsem upokojenim pa je namenila letni dodatek (NK 2021mc).

V sklopu pomoči za ohranjanje podjetij je država pokrivala stroške pokojninskega zavarovanja delodajalca in delojemalca. V kontekstu pomoči podjetjem je bil velik poudarek na likvidnosti podjetij. Vzpostavljena je bila garancijska shema (t. i. finančni top), poroštvena shema, omogočen je bil odkup terjatev do slovenskih podjetij. V sklopu pomoči gospodarstvu je bil velik poudarek na pomoči sektorju turizma in gostinski panogi. Podobno kot na drugih področjih gospodarstva je bilo tudi na področju turizma v središču ohranjanje delovnih mest in zagotavljanje likvidnostnih sredstev za podjetja.

Diskusija – vladna racionalnost v javnih politikah za preprečevanje širjenja covid-19

V kontekstu analize javnih politik nam politična racionalnost ponuja večplasten konceptualni okvir za razumevanje vladnega delovanja kot stila problematizacije – specifičnega formiranja problema na določenem

področju družbenega delovanja, ki ga želi vlada regulirati. Politično racionalnost upravljanja epidemije covid-19 bi lahko povzeli kot permanentno integracijo individuumov v totaliteto populacije in novo nastalo realnost z namenom, da bi prek podrobne regulacije njihovih individualnih ravnanj dosegli učinek na ravni populacije. Glavna značilnost te politične racionalnosti je integracija posameznika v skupnost ali celoto, ki je posledica usklajevanja med čedalje bolj napredno individualizacijo na eni strani in utrjevanjem te celote na drugi strani (Foucault 2007, 152). Za ta odnos so značilne različne mediacije oblasti, s katerimi država regulira delovanje posameznika *omnes et singulatim* – vsakega posebej (npr. zdravja posameznika) in vseh skupaj (npr. javno zdravje).

Mediacije oblasti lahko na eni strani opazujemo skozi umetnost vladanja. V politični racionalnosti vlade v navezavi na obvladovanje epidemije covid-19 smo lahko najprej razložili prepletanje pastoralne oblasti, ki kot dobra oblast skrbi za dobrobit ljudi, in *raison d'Etat* ali razloga države, ki kot umetnost vladanja sloni na logiki krepitve države in se pri tem zanaša na konkretno, natančno in merljivo vednost o državi, ki jo zagotavlja statistika¹³ (Foucault 2007, 173), v našem primeru preko kazalnikov vezanih na širjenje koronavirusa, kapacitete zdravstvenega sistema in (ohranjanja) aktivnosti gospodarstva. Na drugi strani smo lahko mediacije oblasti opazovali skozi tehnologije oblasti, to je načine delovanja oblasti v vsakdanji praksi, ki so se ukvarjale s človeškim okoljem, natančnim organiziranjem interakcij in stika med ljudmi ter družbenih odnosov (Raffnsøe, Gudmand-Høyer in Thaning 2014, 13; Foucault in Senellart, 5–6). Tu smo lahko razložili suvereno in disciplinarno oblast ter biopolitiko kot oblast nad življenjem ljudi kot bioloških bitij. Logika suverene oblasti je v času epidemije državljane upravljala kot politične in pravne subjekte oz. kot nosilce pravic, disciplinarna oblast pa jih je obravnavala kot telesa, ki jih je treba z namenom obvladovanja javnega zdravja in za potrebe ohranjanja moči države regulirati in podvreči kontroli ter strogi in načrtovani organizaciji. Biopolitična oblast je na drugi strani upravljala življenje in zdravje človeka kot z biološkim bitjem,

¹³ Politična statistika, imenovana tudi politična aritmetike, je »znanost vlade, osredotočena na zbiranje in uporabo numeričnih informacij z namenom prikaza možnosti upravljanja z zemljo in populacijo na način, ki bi zagotovil ekonomski napredek in politično stabilnost« (Kušej 2021).

kolikor je ta posameznik obenem tudi del množstva, ki nastopa pod pojmom populacija (Foucault 2007, 90–91) oz. prebivalstva države. Ta je v središču upravljalске oblasti, ki temelji na upravljanju določenega števila ljudi na določenem ozemlju in vključuje ter nadgrajuje predhodne tipe oblasti tako, da jih podvrže logiki politične ekonomije in dispozitivu varnosti, mentalni prizmi, ki vsako delovanje posameznika podvrže projekcijam in modeliranju potencialnega razvoja dogodkov v navezavi na državo (Foucault in Senellart 2009, 19–20), v našem primeru epidemije, ter s tem preventivnem delovanju, ki bo v okviru poteka dogodkov omogočil delovanje države in družbe. Kot je bilo možno pri tem opaziti, se posamezne oblike oblasti se ne izključujejo, temveč se dopolnjujejo in nadgrajujejo ter skozi čas modificirajo in podpirajo. Ker delujejo na različnih ravneh posameznika in/ali družbe, med njimi ni neposrednega konflikta.¹⁴

Na eni strani so racionalnost oblasti označevale taktike, ki so bile precej eksplicitne na omejeni ravni, kjer so bile umeščene v vsakdanjo prakso (lokalni cinizem oblasti) in ki so se, ko so se povezovale, privlačile in širile ena drugo, na drugi strani na koncu povezale v celovite sisteme (Foucault 1978, 95), ki ga v našem primeru sestavljajo temeljna reprezentacija virusa kot problema stika med ljudmi ter dve podporni reprezentaciji. Na tej ravni je politična racionalnost delovala kot režim upravičevanja, ki je te taktike omogočal. Čeprav lahko politično racionalnost najdemo hkrati na obeh ravneh, tako v vsakodnevnih praksah izvajanja oblasti – na primer pri testiranju skozi odnos med medicinskim osebjem in potencialno okuženimi, ob čakanju v vrsti pred lekarno ali trgovino skozi odnos med varnostnikom ali zaposlenim, ki preverja ustrežanje pogojem, in stranko, ter ne nazadnje pri impliciranem nadzoru in preventivi drug drugega – kot tudi na ravni režima upravičevanja, pa dejansko preči obe ravni. Če se na eni strani kot glavna značilnost politične racionalnosti izčisti individualizacija, se na drugi strani kot glavni vzrok in obenem cilj politične racionalnosti izčisti država (Cornelissen 2018, 142).

Vsebina novinarskih konferenc ter ukrepi, sprejeti za blaženje in preprečevanje socialnih in ekonomskih stisk, najprej pokažejo, da se je vlada v

14 Tu glej na primer prehod od disciplinarne k biopolitični oblasti v Foucault (2007, 90–91).

optiki politične racionalnosti delovanje oprla na pastoralno oblast (Foucault 1982, 783–784; 2007, 164–167). Delovanje vlade je bilo uokvirjeno s koncepti ranljivosti in varnosti, usmerjeno je bilo k odrešitvi tegob in zagotavljanju zdravja, dobrobiti, varnosti in zaščite pred nevarnostjo. Predstavljala se je kot odgovorna, dobronamerna in usmerjena v skrb za posameznika. Nastopala je kot odrešiteljica, ki je skrbi slehernika naslovila skozi kontinuirano zagotavljanje zdravstvene oskrbe ter socialne in ekonomske varnosti, in zaščitnica, ki zagotavlja varnost in ščiti pred nevarnostjo ter zagotavlja varstvo pravic – do zdravja, oskrbe, življenja. Kot »pastir svojih duš« se je ob tem postavljala tudi v vlogo nujnega žrtvovanja za dobro skupnosti, ki jo je naslavljal kot državljansko občestvo. Politična racionalnost v tem pogledu ni slonela na poziciji premoči, nadvladi ali ukazovanju, temveč se je dajala na razpolago skozi dolžnost, ki jo zaznamujejo predanost, prizadevnost in skrb za zaščito posameznikov ter njihovo dobrobit. Vlada je želela delovati odgovorno, to pa je pogojevala z odgovornostjo ljudi. Da bi to vlogo lahko izvajala, se je zanašala na razvoj védenja o ljudeh, na eni strani kvantitativnega in globalnega, usmerjenega k populaciji, in na drugi strani analitičnega, usmerjenega k posamezniku (Foucault 1982, 784).

Prav retorika pastoralne oblasti (ki skrbi za svoje prebivalstvo) je dala legitimnost vladnim intervencijam in s tem tudi zagon upravljaljski oblasti ter omogočila, da javno in zasebno življenje ljudi prek regulacije stika ter ekonomskih in socialnih ukrepov postane cilj državnih politik ter del sheme političnega upravljanja epidemije covid-19. V okviru problematizacije primarni cilj vlade ni bilo toliko vladanje kot tako, temveč preprečevanje poslabšanja socialnih, zdravstvenih in gospodarskih razmer, v kakršnih živi prebivalstvo, podaljšanje njihove življenjske dobe in izboljšanje zdravstvenega stanja (Foucault 2007, 126). Šlo je za cilje, ki jih je mogoče doseči le z ustrezno regulacijo, usmerjanjem in upravljanjem. V tem kontekstu je bilo ključno vprašanje, ki je uokvirjalo politično racionalnost vlade, kako javne politike, ki stremijo k ohranjanju zdravja in socialne varnosti ljudi, uskladiti s kapacitetami zdravstvenega sistema in potrebami gospodarstva.

Védenje o posledicah in učinkih koronavirusa na gospodarstvo je imelo ključno vlogo pri reguliranju delovanja družbe. Politično racionalnost vlade je uokvirjalo vprašanje nujnosti vzdrževanja gospodarske aktivno-

sti in zmanjševanja negativnih posledic ukrepov za preprečevanje širjenja virusa, da država kot entiteta obstoji, preživi in se ohrani (Foucault 2008, 4). Pri tem ni šlo za to, da koronavirus ne bi imel realnih učinkov na gospodarstvo in eksistencialnih posledic za ljudi, temveč da je ekonomska vednost določala meje mogočega. Ali drugače, postavila je epistemološko blokado (Bobnič 2016), ki je zoožila polje možnosti za delovanje države na ozek interes ohranjanja gospodarske aktivnosti in človeka zreducirala na pozicijo in vlogo akterja ohranjanja te aktivnosti. Predstavniki vlade se tu niso spraševali toliko o legitimnosti politik z vidika prava in neodtujljivih človekovih pravic, temveč so izvajanje javnih politik legitimirali z vidika njihovega učinka pri doseganju ciljev ohranjanja države, njenega gospodarstva in javnega zdravstva, pri čemer je bil posameznik mesto intervencij, ki so želele doseči učinek na ravni populacije.

V zdravstveni optiki je vlada politično racionalnost osnovala na infektološki in epidemiološki stroki ter konstantnem merjenju kazalnikov – številu testiranih, okuženih, umrlih – širjenja koronavirusa, ki so ob tem predstavljali ključne kategorije režima upravičevanja. Racionalnost je slonela tudi na naravoslovnem vedenju, ki je omogočala modeliranje razvoja epidemije ter s tem prilagajanje omejevalnih ukrepov. V kontekstu pandemije bi lahko moč države opredelili kot sposobnost za preprečevanje širjenja koronavirusa, ki jo je mogoče natančno meriti s kazalniki. Razen redkih izjem so države relativno sinhronizirano uvedle podobne ukrepe, s tem pa je bil vzpostavljen režim resnice, ki je v svoji totalnosti polariziral delovanje tako vlad kot posameznikov. Skozi krizni diskurz časovne stiske in nujnosti ukrepov je režim jasno razmejeval polje odgovornega od neodgovornega ravnanja, s tem pa tudi odgovornosti za življenje ali smrt, ki je bila s tem prenesena na vsakega posameznika.

Na ravni upravljanja populacije lahko delovanje vlade pogledamo skozi odnos do ohranjanja samega življenja, tako iz gospodarskih kot iz moralnih razlogov. V okviru upravljalске oblasti biopolitika kot tehnologija oblasti disciplinarno oblast »zaobseže, integrira, deloma spremeni« in z njeno pomočjo tudi utrdi. Če je disciplinarna oblast delovala na množstvo, kolikor je to moralo razpasti na individualna telesa, biopolitika naslavlja množstvo ljudi, ki ga zadevajo skupni procesi, značilni za življenje – rojstva, smrti, razmnoževanje, bolezni. V ospredje je prišlo ohranjanje in spodbu-

janje življenja. Če prva tehnologija oblasti individualizira, druga ustvarja množstvo (Foucault 2007, 91). Vlada je družbo obravnavala kot populacijo, ki jo je treba regulirati, da bi na ravni države dosegli stanje, ki glede na natančno določene kazalnike – števila testiranih, pozitivnih, hospitaliziranih – pomenijo optimalno delovanje družbe v pogojih epidemije. Da bi to delovanje na ravni družbe doseglo kar največjo učinkovitost, je bilo vsako delovanje individuuma podvrženo nadzoru, v procesu katerega je moral individuum skladnost delovanja z režimom resnice šele dokazati in upravičiti. Za razliko od disciplinarnih mehanizmov so biopolitični mehanizmi usmerjeni v regulacijo, ki sloni na napovedih, statističnih ocenah in globalnih merilih. Ti so usmerjeni v reguliranje naključnosti, ki je značilna za populacije živih bitij, da bi »utrdili ravnotežje, ohranjali povprečje, vzpostavili nekakšno homeostazo«, ali drugače, gre za optimalizacijo življenja (ibid., 93–94).

V tem kontekstu se je racionalnost suverene oblasti, ki temelji na zakonu ter razlikovanju med dovoljenim in prepovedanim ter zahteva ubogljivost, v okviru upravljanja epidemije covid-19 kazala kot nujnost podreditvi pravilom, določenih v okviru različnih ukrepov omejevanja in regulacije fizičnega stika in zagotavljanja varnega stika. V okviru reprezentacije problema virusa kot primarno problema stika med ljudmi je bilo namreč samo na ta način možno doseči želeni učinek ukrepov za obvladovanje epidemije covid-19. Rigorozna pravila sta na drugi strani uokvirjala nadzorovanje in sankcioniranje strogo reguliranega delovanja družbe in posameznika. V tem kriznem diskurzu so bili ljudje naslovljeni kot državljansko občestvo, ki se mora ukrepom podrediti in ukrepe ponotranjiti, jih prenesti v svojo zavest, pri tem pa je bilo podrejanje ukrepom predstavljeno kot del t. i. zdrave pameti. Za doseganje učinkovitosti ukrepov na ravni populacije je bila odgovornost za uspeh ukrepov postavljena na vsakega posameznika, ki je del skupnosti. Vzbujanje občutka odgovornosti/neodgovornosti do podreditve je ob tem nastopalo tudi v kontekstu kapacitet zdravstvenega sistema, kjer se je razmerje med spoštovanjem/nespoštovanjem ukrepov pokrilo z odgovornostjo/neodgovornostjo posameznika za posledice, ki jih takšno delovanje nosi za zdravstveni sistem, ter v končni instanci v možnost za preživetje drugega sočloveka.

Upravljanje epidemije covid-19 je poleg suverene oblasti razkrilo tudi delovanje disciplinarne oblasti. Opazovali smo jo lahko skozi osredotočenost

na regulacijo telesa, ki je postalo podvrženo nenehni kontroli (pogoji testiranja za dostop do javnih in zasebnih storitev, izjave za prehajanje meja, pogoj PCT) in se je po obsegu nanašalo na gibanja (v prostorih in na prostem), geste (npr. rokovanje) ter ravnanja na individualni ravni in po objektu kontrole na ekonomijo in učinkovitost gibanja in notranjo organiziranost (omejevanja tega, koliko ljudi v kakšnem odnosu lahko kam gre in ob katerih časovnih terminih ter kako ob tem ravnati). Ob tem je šlo tudi za sam način izvajanja oblasti, ki je impliciral in zahteval nemoteno, konstantno podreditev, nadzorovanje procesa delovanja in ne toliko samih rezultatov in se je izvajal v skladu s kodifikacijo, ki kolikor možno natančno razdeli prostor, čas in gibanje (Foucault 1995, 137). V tej luči smo lahko upravljanje epidemije opazovali skozi reorganizacijo gibanja v geografskem prostoru. Za doseganje zastavljenih ciljev omejevanja širjenja virusa je bilo treba na novo opredeliti zakonito delovanje, ki je vključevalo jasne pogoje za prehajanje meja občine, regije in države. V kontekstu mednarodne koordinacije so države začele natančno nadzorovati dogajanje na svojem ozemlju, da bi tako zagotovile dosledno zagotavljanje reda, ki omogoča zaščito dobrobiti posameznika in kontinuirano gospodarsko aktivnost na drugi strani.

Koncept upravljske oblasti nam pomaga bolje uvideti večplastnost politične racionalnosti vlade. Poleg že izpostavljene dvojnosti – je obenem oblika racionalnosti in način formiranja diskurzivnega polja, znotraj katerega racionalnost sploh deluje racionalno – funkcionira tudi kot oblika vednosti-oblasti, ki vzpostavlja režim resnice. V kontekstu vladne racionalnosti sta bili v pozicijo zagotavljanja poglobitve vednosti postavljeni infektološka in nato epidemiološka stroka, ki sta bodisi razvili bodisi ponudili ključne okvire – zdrav/okužen, pozitiven/negativen, odgovorno/neodgovorno ravnanje, ki so postali osnova za merljive kazalnike. Na osnovi tega je bil vzpostavljen režim resnice, ki je s strogim razlikovanjem med kategorijami proizvedel polarizacijo in zapiral polje možnosti delovanja in mišljenja – ni bilo vprašanje, ali lahko nekdo misli, temveč kaj lahko misli. Vsako preizpraševanje obstoječe racionalnosti je bilo postavljeno na stran nasprotovanja ukrepanju, ki naj bi v prvi vrsti skrbelo za ohranjanje življenja.

Na ravni odnosa posameznika do samega sebe je politična racionalnost vlade formirala polje, ki je določalo način subjektivacije. Ali drugače, določala je načine, kako so bili subjekti pripravljeni do tega, da delajo na sebi z

namenom, da bodo ustrezali standardu racionalnosti in to zaradi tega, ker naj bi bili domnevno racionalni (Cornelissen 2018, 148). V kontekstu analize vladne racionalnosti lahko načine subjektivizacije beremo skozi pozive k uporabi zdravega razuma, ki ga v tem primeru določa nov okvir delovanja družbenih razmerij. Kot režim resnice nastopa v funkciji delovanja na zavest ljudi, toda ne z vsiljevanjem resničnih ali neresničnih prepričanj, temveč vplivanjem na spreminjanje mnenja, načina delanja stvari in delovanja ter obnašanja kot ekonomskih in političnih subjektov (Foucault in Senellart 2009, 275). Namen ukrepov je bil doseči stanje družbene zavesti – ustvariti ubogljiva telesa – ko se bo populacija začela samoregulirati. Ta sloni na specifični obliki vednosti, sklopu institucij in zakonodajnem okviru, ki tvorijo dispozitiv (Foucault 1972, 194), skozi katerega je refraktirano sleherno delovanje in mišljenje.

Sklep

Politično racionalnost vlade lahko motrimo dvosmerno, kot specifičen način mišljenja, ki utemeljuje vladno ravnanje v odnosu do latentnih družbenih konfliktov, ter kot polje delovanja, znotraj katerih to ravnanje sploh postane smiselno. Tri reprezentacije problema lahko beremo kot obenem tri izhodišča in cilje politične racionalnosti vlade: vsaka izmed njih ustvari politiko resnice zase, ki uokvirja delovanje posameznika in družbe na liniji odgovorno/neodgovorno ravnanje, zdrav/obolel in v zadnji instanci živi ali umrli. Čeprav se vzajemno podpirajo, se ob združitvi v enotno problematizacijo covid-19 pokažejo čisto praktična protislovja (na primer razlike v omejitvah števila ljudi in zaščitnih ukrepov v šolah in trgovinah ter gostinstvu) ter strukturna protislovja sodobne države, ki na osnovi primata specifične politično-ekonomske vednosti določajo vsa področja bivanja tako na ravni populacije kot na ravni posameznika. S problemom fizičnega stika med ljudmi se je torišče od družbenega premaknilo na raven osebnega, ki je tako postalo glavno mesto intervencije vladnih politik. Politični subjekti so bili v pogojih izrednega stanja kot ljudje obravnavni večplastno in protislovno: kot odgovorni posamezniki, ki se znajo na osnovi zdrave pameti odločati v dobro zase in drugih, obenem pa so bili tretirani skozi mestoma infantilno pogojevanje in rigorozno reguliranje vsakodnevnega delovanja. Razpetemu med dvojno vlogo je bila posamezniku naložena

odgovornost za potek epidemije, ki je na eksistencialni ravni pomenila razliko med življenjem in smrtjo, ob tem pa je bila njegova vloga ključna za reprodukcijo obstoječih strukturnih razmerij. Pri interpretaciji vladne argumentacije smo se oprli na koncept politične racionalnosti, ki ga je v svojih delih razvil Michel Foucault. Poskušali smo se opreti na nekatere poudarke, ki jih je avtor izpostavil pri posameznih manifestacijah politične racionalnosti v različnih obdobja zgodovine zahoda, pri čemer namen ni bil podati natančne opredelitve političnih racionalnosti, kot se kažejo skozi vladne racionalnosti, temveč odpreti prostor premisleka in pokazati na potencialne smeri za nadaljnjo refleksijo delovanja oblasti v kontekstu izrednih razmer. Kot smo pokazali, politično racionalnost našega časa zaznamuje sočasna neistočasnost, srečanje oblik racionalnosti, ki so se kot razmerja med individuumom, totalnostjo sveta in državo pojavile in razvijale v različnih obdobjih zgodovine zahoda, in so v kontekstu epidemije covid-19 razkrile globoko vpetost individuumov v razmerja vednosti-oblasti, na drugi strani pa ponudile uvid v globoke korenine tendenc sodobne politične racionalnosti.

Bibliografija

- Bacchi, Carol L. 2009. *Analysing policy: What's the problem represented to be?* French Forest: Pearson.
- Bacchi, Carol L. 2015. The Turn to Problematization: Political Implications of Contrasting Interpretative and Poststructural Adaptations. *Open Journal of Political Science* 5: 1–12.
- Bacchi, Carol L. 2020. WPR, 'new materialism' and onto politically oriented research. Dostopno na: <https://carolbacchi.com/2020/11/30/title-wpr-new-materialism-and-onto-politically-oriented-research/> (22. julij 2024).
- Bobnič, Robert. 2016. Foucault in rojstvo neoliberalizma. *Radio Študent*, 21. februar. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/teorema/foucault-in-rojstvo-neoliberalizma#sdfoot-note4sym> (18. oktober 2024).
- Castrillón, Fernando in Thomas Marchevsky. 2021. *Coronavirus, Psychoanalysis, and Philosophy: Conversations on Pandemics, Politics and Society*. London, New York: Routledge.
- Cornelissen, Lars. 2018. What is political rationality? *Parrhesia* 29: 125–162.
- Foucault, Michel. 1979. *Omnes et singulatum: Towards a Criticism of 'Political Reason'*. V The Tanner Lectures on Human Values. Dostopno na: <https://foucault.info/documents/foucault.omnesEtSingulatum.en/> (24. september 2024).
- Foucault, Michel. 1972. The confession of the flesh. V *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, ur. Colin Gordon, 194–228. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1978. *The History of Sexuality: Volume 1: An Introduction*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. 1982. Subject and Power. *Critical inquiry* 8(4): 777–795.

- Foucault, Michel. 1985. *Discourse and Truth: The Problematicization of Parrhesia*. Evanston: Northwestern University. Dostopno na: https://foucault.info/s/pdf/On_Parrehesia_by_Foucault_1983.pdf (13. december 2024).
- Foucault, Michel. 1990. The Art of Telling the Truth. V *Politics, Philosophy, Culture. Interviews and other Writings*, ur. Lawrence Kritzman, 87–95. New York: Routledge.
- Foucault, Michel. 1995. *Discipline and Punish: The Birth of Prison*. New York: Vintage Books.
- Foucault, Michel. 1997. Polemics, Politics and Problematicizations. V *Essential Works of Michel Foucault 1954–1984, Ethics*, ur. Paul Rabinow, 111–119. New York: The New Press.
- Foucault, Michel. 2001. *Fearless Speech*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Foucault, Michel. 2007. Politična tehnologija posameznikov. V *Življenje in prakse svobode: Izbrani spisi*, ur. Jelica Šumič Riha, 139–153. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Foucault, Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel. 2009. *Neustrašni govor*. Ljubljana: Sophia.
- Foucault, Michel in Michel Senellart, ur. 2009. *Security, Territory, Population: Lectures at Collège de France 1977–1978*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gornik, Barbara. 2016. *Človekove pravice in nacionalizem*. Doktorska disertacija. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije.
- Hajer, Maarten A. 2020. *Politika okoljskega diskurza: Ekološka modernizacija in polisi proces*. Ljubljana: Inštitut ČKZ.
- Jameson, Frederic. 1991. *Postmodernism, or, the cultural logic of postmodernism*. Durham: Duke University Press.
- Kušej, Arne. 2021. O politični aritmetiki Williama Pettyja. *Inštitut za delavske študije*, 25. 2. Dostopno na: <https://www.delavske-studije.si/sl/events/biopolitika/on-william-pettys-political-arithmetic> (2. november 2024).
- Maniglier, Patrice. 2019. Problem and structure. *Theory, Culture, Society* 0(0): 1–21.
- Odlok o načinu izpolnjevanja pogoja prebolevnosti, cepljenja in testiranja za zajezitev širjenja okužb z virusom SARS-CoV-2. Ur. l. RS 147/2021 (s poznejšimi spremembami in dopolnitvami). Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ODLO2600> (14. november 2024).
- Raffnsøe, Sverre, Gudmand-Høyer, Marius in Morten S. Thaning. 2014. What is dispositive? Foucault's historical mappings of the networks of social reality. *Organization* 23(2): 272–298.
- Swyngedouw, Erik. 2018. *Promises of the political: Insurgent cities in a post-political environment*. Cambridge, London: The MIT Press.

Viri

Novinarske conference (NK)

- Novinarska konferenca o protikoronskem megazakonu. 2020ad. RTV 365, 29. marec, 62 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174682087> (14. maj 2024).
- Novinarska konferenca predsednika vlade Janez Janše. 2020ab. RTV 365, 12. marec, 67 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174678206> (16. maj 2024).
- Novinarska konferenca vlade, prenos. 2020be. RTV 365, 11. april, 71 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174685335> (25. april 2024).

- Novinarska konferenca vlade. 2020aa. *RTV 365*, 24. marec, 80 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174680974> (11. april 2024).
- Novinarska konferenca vlade. 2020ba. *RTV 365*, 17. april, 94 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174686714> (27. april 2024).
- Novinarska konferenca vlade. 2020bd. *RTV 365*, 16. april, 78 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174686451> (26. april 2024).
- Novinarska konferenca vlade: Tomaž Gantar, Miroslav Petrovec. 2020bc. *RTV 365*, 15. april, 81 min. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/tv-informativni/174686158> (26. april 2024).